

В. М. Мороз,

д. держ. упр., професор, професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені акад. І. А. Зязюна, НТУ "ХПІ", м. Харків

ORCID ID: 0000-0003-0796-5035

С. А. Мороз,

к. держ. упр., старший науковий співробітник навчально-науково-виробничого центру, НУЦЗУ, м. Харків

ORCID ID: 0000-0002-2696-1278

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.1.88

СИСТЕМА СУЧАСНОЇ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

V. Moroz,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of pedagogy and psychology of social systems management, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine

S. Moroz,

PhD in Public Administration, Senior Researcher of Training Research and Production Center, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

THE SYSTEM OF MODERN PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION AS A COMPONENT OF THE MECHANISM FOR ENSURING THE HIGHER EDUCATION QUALITY: PUBLIC AND MANAGERIAL ASPECT

У статті було висунуто припущення про можливість використання потенціалів системи фахової передвищої освіти у забезпеченні якості вищої освіти та обґрунтовано напрями вдосконалення змісту та практики реалізації державної політики у сфері передвищої та вищої освіти. Стаття містить результати порівняльного аналізу змісту кваліфікацій "фаховий молодший бакалавр" та "молодший бакалавр" та узагальнень щодо можливості виключення останньої з переліку ступенів вищої освіти. В статті наведено ретроспективу розвитку інституту технікумів у системі освіти України, а також визначено його місце та роль у забезпеченні якості вищої освіти. В статті сформульовано пропозиції щодо підвищення результативності впливу держави на систему забезпечення якості вищої освіти за рахунок вдосконалення фінансово-економічного, нормативно-правового, адміністративно-організаційного, політичного та інформаційного механізмів державного управління розвитком освіти.

Scientists traditionally consider the issue of ensuring of higher education quality through the corresponding prism system, namely through the components, elements and determinants of the higher education system. This focus of research somehow narrows the content of the subject of scientific attention, what inevitably affects the quality of scientific results. The issue of higher education quality assurance in not only can, but should be considered in the context of dialectically conditioned relationships of the higher education system with the systems of secondary and professional higher education. This assumption is connected to the fact that it is within the systems of professional pre-higher and secondary education happens formation of those knowledge, skills, abilities and communications being the starting point for their further development in the higher education system. Taking into account this fact, the authors of the article made assumptions about the possibility to use the potential of the system of professional pre-higher education in ensuring the higher education quality.

Basing on the results of a comparative analysis of the content of the 4th and 5th qualification levels of the National qualifications framework, the existence of a fundamental difference between the qualifications of professional (professional and technical) and professional pre-higher education was

determined. The results of comparing the content of the qualifications "professional junior Bachelor" (pre higher education system) and "junior Bachelor" (higher education system) did not allow to identify fundamental differences. Analyzing the above clarified facts through the prism of a historical retrospective of the development of the Institute of technical schools in Ukrainian education system, as well as taking into account the duplication of the content of knowledge, abilities, skills and communications for a professional junior Bachelor and junior Bachelor, the authors of the publication justified the proposal to exclude the qualification "junior Bachelor" from the list of higher education degrees. Such a step, on the one hand, will allow to specify the line between the competence of the systems of professional pre — higher and higher education, and on the other would positively influence the improvement of the quality of the last one. The development of the system of professional pre-higher education with a simultaneous increase in the requirements for applicants of the higher education system will allow each of these systems to approach its historically determined place in the education system of Ukraine. The implementation of these tasks can be fulfilled by improving the financial, and economic, legal and regulatory, administrative and organizational, political and informational mechanisms of public administration of education development in the following main directions: institutionalization of the interpretation of the pre-higher education category within the norms of the relevant basic law; to increase the amount of state funding for pre-higher and professional (professional and technical) education systems; to increase the requirements for those applicants who intend to enter Institute of Higher Education, etc. Each of these proposals were justified through the prism of the problems of public administration of the higher education quality assurance and concretized within the framework of the author's conclusions and generalizations.

Ключові слова: фахова передвища освіта, система вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, механізми державного управління, молодший бакалавр, фаховий молодший бакалавр, державна політика у сфері вищої освіти.

Key words: professional pre-higher education, higher education system, ensuring the quality of higher education, mechanisms of public administration, junior bachelor, professional junior bachelor, state policy in the field of higher education.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У змісті пояснювальної записки до Закону України "Про фахову передвищу освіту" законодавець звертає увагу лише на необхідність "задоволення освітніх потреб громадян у здобутті якісної освіти з орієнтацією на практичну діяльність" та "запровадження нових підходів до діяльності коледжів та технікумів, з урахуванням потреб людини, економіки та суспільства" [1]. Такий акцент уваги висвітлює лише основну мету прийняття закону та залишає по за увагою інші позитивні екстерналії від зміни парадигми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста. Модернізація та підтримка державою системи фахової передвищої освіти сприятиме не лише підвищенню якості підготовки фахівців на відповідному освітньо-професійному ступені, а й позитивно відіб'ється, з одного боку, на ефективності виконання державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, а з іншого — на якості вищої освіти. Безумовно, такий зв'язок є достатньо опосередкованим, адже системи вищої та перед вищої освіти не є тотожними, як за суб'єктно-об'єктним спрямуванням свого функціонування, так й за метою та принципами розвитку. Водночас ці системи входять на рівні підсистем до системи освіти, а отже вони не лише можуть, а й повинні розглядатись у контексті їх діалектичної єдності. Таке наше припущення підтверджується фактом згадки передвищої освіти у

межах положень нещодавно запропонованого Міністерством освіти і науки України до громадського обговорення проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021—2031 роки. Іншими словами, автори проєкту Стратегії розглядають перспективи розвитку вищої освіти у тому числі й через призму вдосконалення змісту та механізмів функціонування системи перед вищої освіти, а саме у межах: операційної цілі 2.2. "Створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці" — п. 2.2.5 — затвердження "Положення про дуальну форму здобуття вищої та фахової передвищої освіти та Типового договору про здобуття вищої та фахової передвищої освіти за дуальною формою"; операційної цілі 3.3. "Удосконалення системи професійної орієнтації та конкурсного відбору вступників" — п. 3.4.4. — забезпечення розвитку взаємодії з закладами середньої, середньої професійної та передвищої освіти, створення освітніх комплексів, підтримка системи ранньої профорієнтації з метою відбору вмотивованих осіб" тощо. З метою вирішення вище сформульованих завдань МОН ідентифікувало систему фахової передвищої освіти на рівні одного з предметів наукової уваги у межах досліджень, аналізу і моніторингу функціонування системи вищої освіти на національному та регіональному рівнях [2]. Отже, проблематика з'ясування напрямів та змісту причинно-наслідкових зв'язків між системами фахової передвищої та вищої освіти є актуальною за часом свого обговорення та значущою за очікуваними результатами досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ АПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Проблематика функціонування систем передвищої та вищої освіти не є принципово новим фокусом уваги у межах галузі знань "Публічне управління та адміністрування". Окремі питання цієї проблематики, у тому чи іншому контексті свого складного та багатогранного змісту, набули свого розвитку у роботах: М.А. Ажажи (проведено аналіз змісту наукових досліджень з проблематики державного регулювання процесу модернізації в системі вищої освіти, а також обґрунтовано напрями реформування освітньої галузі) [3]; В.М. Бабаєва (з'ясовано місце та роль здобувачів вищої освіти у системі забезпечення її якості, а також визначено напрями вдосконалення механізмів державного управління розвитком сфери вищої освіти) [4]; Л.О. Бєлової (проведено аналіз стану і проблем реалізації державою функцій управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні, а також висвітлено результати експертного опитування щодо рівня якості освіти та освітньої діяльності) [5]; С.М. Домбровської (розглянуто потенціали використання досвіду Франції у забезпеченні розвитку системи трудового потенціалу закладів вищої освіти) [6]; Д.В. Кармишева (розглянуто зміст підходів до формування цілісної системи рейтингового оцінювання закладів вищої освіти в Україні, а також обґрунтовано необхідність використання тих з критеріями, які оцінюють не лише екстенсивні показники досягнень ЗВО в абсолютних одиницях, а у тому числі й так звані показники діяльності за напрямом досягнення стратегічної мети ЗВО та задоволення суспільних потреб) [7]; В.М. Мороза (запропоновано напрями вдосконалення змісту та практики використання Положення про порядок підготовки фахівців ступенів доктора філософії та доктора наук в аспірантурі (ад'юнктурі) та докторантурі вищих навчальних закладів, а також обґрунтовано напрями вдосконалення правового механізму державного управління якістю підготовки фахівців на науковому рівні вищої освіти) [8]; В.П. Садкового (проведено аналіз рівня забезпечення якості вищої освіти ЗВО України, а також запропоновано напрями вдосконалення змісту освітніх стандартів та практики їх впровадження у навчальний процес) [9]; І.А. Семенець-Орлової (визначено теоретичні засади державного управління освітніми змінами, а також розглянуто вектори розвитку систем освіти країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу) [10]; С.О. Шевченка (обґрунтовано сутність і зміст державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти в Україні, а також запропоновано напрями вдосконалення державної політики щодо розвитку сфери вищої освіти) [11] та інших дослідників. Окремі питання проблематики державного управління функціонуванням та розвитком системи вищої освіти були розглянуті нами у межах попередніх напрямів наукових пошуків [12—14]. Попри достатній рівень наукової уваги до проблематики державної політики у сфері вищої та перед вищої освіти, окремі питання все ще залишаються відкритими для подальших досліджень.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНИШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Аналіз змістовного спрямування наукових досліджень з проблематики державного управління забезпеченням якості вищої освіти, свідчить про той факт, що фокус уваги вчених було зосереджено на розгляді впливу окремих з детермінант та елементів у межах системи вищої освіти. Іншими словами, дослідники зосереджувались виключно на розгляді потенціалів впливу: складів вищої освіти (ЗВО); ліцензійних умов провадження вищої освіти; учасників освітнього процесу; змісту та практики реалізації освітніх та наукових програм; змісту галузей знань та спеціальностей тощо. Обмеження кола наукових пошуків проблематикою елементів системи вищої освіти стало причиною розгляду предмету "самоу в собі", тобто без прийняття до уваги зв'язків системи вищої освіти з системами освіти інших рівнів, що у кінцевому випадку негативно вплинуло, з одного боку, на якість наукового обґрунтування розвитку державної політики у сфері вищої освіти, а з іншого боку — на динаміку розвитку освітньої галузі, а відповідно й на рівень розвитку трудового потенціалу держави. Вищенаведене свідчить про актуалізацію питань впливу систем середньої, професійно-технічної та передвищої освіти на якість вищої освіти. У межах цієї публікації ми намір зосередитись на розгляді місця та ролі фахової передвищої освіти в системі забезпечення якості вищої освіти.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

За результатами аналізу місця та ролі фахової передвищої освіти в системі забезпечення якості вищої освіти сформулювати узагальнення щодо вдосконалення змісту та практики реалізації державної політики у сфері вищої освіти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Закон України "Про освіту" визначає фахову передвищу освіту на одному з самостійних рівнів освіти. За ієрархію свого розміщення (згадки серед рівнів освіти) відповідний рівень займає положення між третім (вищим) рівнем професійної (професійно-технічної) освіти та початковим рівнем (короткий цикл) вищої освіти [15]. Безумовно, згадка про ієрархію рівнів освіти є достатньо умовною за своїм змістом, адже законодавець не формулює відповідної норми. Водночас послідовне розміщення авторами Закону рівнів освіти від "дошкільної освіти" до "наукового рівня вищої освіти" створює передумови для їх сприйняття через призму ієрархії. За такої умови кожен з нижче розміщених за ієрархією рівнів освіти може бути розглянутий як базовий по відношенню до того рівня, який розміщується відразу за ним. Таке наше припущення може бути підтверджено у тому числі й нормами законодавства, відповідно до яких вступ на програму освітньо-наукового рівня стає можливим лише за умови диплома магістра. У свою чергу умовою вступу на програму другого (магістерського)

Таблиця 1. Витяг з опису кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій

Рівень	Знання	Уміння/навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
4	Емпіричні та теоретичні знання в широких контекстах та розуміння принципів, методів, процесів у сфері навчання та/або професійної діяльності	Виконання складних спеціалізованих завдань, знаходження або прийняття рішень щодо специфічних проблем у сфері професійної діяльності або навчання. Планування власної роботи та в обмеженому контексті організація, контроль, оцінювання та коригування роботи інших	Здійснення наставництва, передавання досвіду. Продуктування складних деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема у професійній діяльності або навчанні	Самоорганізація відповідно до правил, що існують у робочому або навчальному контекстах і зазвичай є передбачуваними, але можуть зазнавати змін. Здійснення нагляду за повсякденною роботою інших, обмежена відповідальність за оцінювання та покращення результатів їх трудової або навчальної діяльності
5	Всебічні спеціалізовані емпіричні та теоретичні знання у сфері навчання та/або професійної діяльності, усвідомлення меж цих знань	Широкий спектр когнітивних та практичних умінь/навичок, необхідних для розв'язання складних задач у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання. Знаходження творчих рішень або відповідей на чітко визначені конкретні та абстрактні проблеми на основі ідентифікації та застосування даних. Планування, аналіз, контроль та оцінювання власної роботи та роботи інших осіб у спеціалізованому контексті	Взаємодія з колегами, керівниками та клієнтами у питаннях, що стосуються розуміння, навичок та діяльності у професійній сфері та/або у сфері навчання. Донесення до широкого кола осіб (колеги, керівники, клієнти) власного розуміння, знань, суджень, досвіду, зокрема у сфері професійної діяльності	Організація та нагляд (управління) в контекстах професійної діяльності або навчання в умовах непередбачуваних змін. Покращення результатів власної діяльності і роботи інших. Здатність продовжувати навчання з деяким ступенем автономії

Джерело: [16].

рівня вищої освіти є наявність диплома бакалавра. Разом з тим, слід розуміти що такий підхід має певні обмеження, адже особа яка отримала профільну середню освіту може продовжити навчання за освітньою програмою першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, тобто минаючи рівні професійної та передвищої освіти, а також початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти. Залишаючи поза увагою дискусію щодо ієрархії рівнів освіти, звернемо увагу на той факт, що базовою, або мінімально достатньою, для вступу на програму першого (бакалаврського) рівня вищої освіти є наявність у зацікавленої у продовженні навчання особи повної загальної середньої освіти або професійно-технічної освіти або передвищої освіти. Вище ми звернули увагу на той факт, що кожен з цих рівнів може бути розглянутий на рівні базового по відношенню до першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Попри одночасне перебування середньої, професійно-технічної та передвищої освіти у межах однієї умовної групи (група яка об'єднує ті рівні освіти, які є мінімально достатніми для актуалізації можливості продовження навчання за освітніми програмами першого рівня вищої освіти) лише одна з них, а саме перед вища освіта, може бути розглянута на рівні певної альтернативи по відношенню до вищої освіти. Акцентуючи увагу на можливості сприйняття передвищої освіти на рівні альтернативи по відношенню до вищої освіти ми не маємо на увазі заміну (підміну) одного рівня іншим, адже кожен з них відповідно до Національної рамки кваліфікацій має свій унікальний пе-

релік знань, умінь, навичок, комунікацій та характеристик відповідальності і автономії. Принципова відмінність передвищої освіти (5 рівень Національної рамки кваліфікацій) від вищого рівня професійної (професійно-технічної) освіти (4 або 5 рівні Національної рамки кваліфікацій), подана у таблиці 1.

Порівняння результатів навчання, які є характерними для кваліфікацій 4-го та 5-го рівнів, дозволяє виявити принципову різницю між відповідними структурними одиницями Національної рамки кваліфікацій, а саме: 1) знання: для 4-го рівня — "емпіричні та теоретичні", а для 5-го рівня — "всебічні спеціалізовані емпіричні та теоретичні"; 2) уміння / навички: для 4-го рівня — "виконання складних спеціалізованих завдань" та "планування власної роботи та в обмеженому контексті організація", а для 5-го рівня — "широкий спектр когнітивних та практичних умінь/навичок", а також "знаходження творчих рішень" та "планування, аналіз, контроль та оцінювання власної роботи та роботи інших осіб"; 3) комунікація: для 4-го рівня — "здійснення наставництва" та "продуктування складних деталізованих усних і письмових повідомлень", а для 5-го рівня — "взаємодія з колегами, керівниками та клієнтами" та "донесення до широкого кола осіб власного розуміння, знань, суджень, досвіду"; 4) відповідальність і автономія: для 4-го рівня — "самоорганізація відповідно до правил" та "здійснення нагляду за повсякденною роботою інших", а для 5-го рівня — "організація та нагляд (управління)", а також "покращення результатів власної діяльності і

Таблиця 2. Загальна характеристика змісту кваліфікаційних рівнів "фаховий молодший бакалавр" та "молодший бакалавр"

	Кваліфікаційні рівні	
	фаховий молодший бакалавр	молодший бакалавр
Загальний зміст рівня	Освітньо-професійний ступінь, що здобувається на рівні фахової передвищої освіти і присуджується <i>закладом освіти</i> у результаті успішного виконання здобувачем фахової передвищої освіти <i>освітньо-професійної програми</i> [17]	Освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується <i>закладом вищої освіти</i> у результаті успішного виконання здобувачем <i>вищої освіти освітньої програми</i> , обсяг якої становить <i>120 кредитів ектс</i> » [18]
Загальний зміст компетенції	Рівень фахової передвищої освіти передбачає здатність особи <i>вирішувати типові спеціалізовані задачі в окремій галузі професійної діяльності</i> або у процесі навчання, що вимагає застосування положень і методів відповідних наук та може характеризуватися певною невизначеністю умов; відповідальність за результати своєї діяльності; здійснення контролю інших осіб у визначених ситуаціях [17]	Початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти <i>здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності</i> [18]

роботи інших" та "здатність продовжувати навчання" (курсивом автори акцентували увагу на найбільш значущих елементах).

Проведення відповідного порівняння змісту кваліфікацій "фаховий молодший бакалавр" та "молодший бакалавр" не уявляється можливим, адже обидві з цих кваліфікацій позиціонують у межах п'ятого рівня Національної рамки кваліфікацій. Іншими словами, законодавець не розрізняє зміст відповідних кваліфікацій за: знаннями; умінням / навичками; комунікацією; відповідальністю і автономією. З прийняттям до уваги цього факту ми можемо вести мову про можливість ототожнення кваліфікації фахового молодшого бакалавра та молодшого бакалавра. Безумовно, таке ототожнення є достатньо умовним, адже названі класифікації є різними, як за назвою, так й за механізмом свого набуття. Слід звернути увагу на той факт, що у межах Національної рамки кваліфікацій визначений законодавцем відразу для декількох рівнів освіти, а саме для: третього (вищого) рівня професійної (професійно-технічної) освіти; фахового молодшого бакалавра; молодшого бакалавра. На жаль, сформульований законодавцем опис кваліфікаційних рівнів не дозволяє визначити принципову різницю між рівнями знань, умінь / навичок, комунікацій та відповідальності і автономії. Залишаючи виявлену проблему на рівні констатації (формулювання), адже її розв'язання потребує на окремий напрям в організації наукових пошуків, зосередимось на аналізі змісту компетентностей у межах кваліфікаційних рівнів "фаховий молодший бакалавр" та "молодший бакалавр". Результати порівняння відповідних кваліфікаційних рівнів подані у таблиці 2.

За результатами аналізу змісту кваліфікаційних рівнів "фаховий молодший бакалавр" та "молодший бакалавр" (таблиця 2) можемо сформулювати такі основні узагальнення щодо існуючої різниці.

По-перше, здобувачі освіти займаються за різними типами освітніх програм (освітньо-професійна програма для здобуття фахової передвищої освіти та освітньої програми для здобувачів освіти на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти). На нашу думку, вияв-

лена різниця не є принциповою, адже зміст набутих здобувачем освіти компетентностей, за кожною з цих програм, є майже ідентичним. Наприклад, фаховий молодший бакалавр повинен бути здатним "вирішувати типові спеціалізовані задачі в окремій галузі професійної діяльності" в той час як молодший бакалавр — "розв'язувати типові спеціалізовані задачі у певній галузі професійної діяльності". Іншими словами, різниця між цими компетенціями фокусується у співвідношенні змістів таких феноменів: "вирішувати" (для фахового молодшого бакалавра) — "розв'язувати" (для молодшого бакалавра); "задачі в окремій

галузі" (для фахового молодшого бакалавра) — "задач у певній галузі" (для молодшого бакалавра). Скоріше за все, така різниця між змістами компетентностей не є принциповою.

По-друге, суб'єктами реалізації освітніх програм на рівні фахового молодшого бакалавра та молодший бакалавра є різні за своїм статусом заклади освіти (заклади освіти та заклади вищої освіти відповідно). Така різниця, з огляди на норми Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, є достатньо принциповою, адже організаційні та технологічні вимоги щодо провадження освітньої діяльності у сфері вищої та перед вищої освіти не є тотожними [19]. Водночас слід прийняти до уваги той факт, що інституції, які актуалізовані у сучасному законодавстві як заклади передвищої освіти, мають сталі традиції свого розвитку в системі вищої освіти. Наприклад, починаючи з 1922 року технікуми розглядалися через призму системи вищої освіти та ролі у підготовці "вузьких спеціалістів-майстрів, помічників інженерів, інженерів вузького фаху, агрономів-фахівців" [20, с. 190]. У системі освіти України 20-х років ХХ ст. технікуми та інститути мали однаковий статус — статус вищого навчального закладу. За дослідженнями Т.Д. Антонюк "різниця між технікумом і інститутом як двома типами вищої школи полягала в тому, що технікум мав готувати інженерів вузької спеціалізації, а інститут — інженерів-організаторів" [21, с. 199]. Про умовну тотожність статусів технікумів та інститутів свідчить й той факт, що обидві різновиди навчальних закладів, відповідно до норм Постанови ЦВК СРСР "Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах" (1932 р.) висували майже однакові вимоги до абітурієнтів під час вступу. До речі, за результатами реалізації освітньої реформи того часу статус "університету" з 1920 року було ліквідовано, а отже технікуми та інститути стали єдиними інституціями вищої освіти. Пізніше, з прийняттям Закону Української РСР "Про народну освіту" від 28.06.1974 р. технікуми були віднесені до середніх спеціальних навчальних закладів, але після набуття чинності Закону України "Про освіту" (23.05.1991 р., № 1060-XII) та Закону України "Про вищу освіту" (17.01.2002 р., № 2984-III) технікуми були повер-

нуті до системи вищої освіти з статусом вищого навчального закладу першого рівня акредитації. Прийняття Закону України "Про фахову передвищу освіту" обумовило зміну статусу технікумів до рівня закладу фахової передвищої освіти. Відповідно до норм цього Закону технікуми (коледжі) стають однією з складових системи фахової передвищої освіти, а відповідно втрачають статус компонента системи вищої освіти.

Вищенаведена ретроспектива свідчить, з одного боку, про існування традицій перебування технікумів в системі вищої освіти, а відповідно й про умовну готовність суспільства до сприйняття передвищої освіти на рівні альтернативи до вищої освіти, а з іншого боку — про відсутність усталеної думки щодо місця та ролі технікумів (коледжів) в системі освіти України. Попри той факт, що інституалізація норм щодо фахової передвищої освіти дозволила вирішити переважну більшість питань щодо статусу технікумів (коледжів) та їх студентів, деякі з них все ще не втратили своєї актуальності. Серед таких питань неабиякої значущості набуває необхідність конкретизації різниці між кваліфікаційними рівнями фахового молодшого бакалавра та молодшого бакалавра.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Приймаючи до уваги вищенаведене, можемо сформулювати такі основні висновки та узагальнення.

1. Закон України "Про фахову передвищу освіту" у межах норм основних термінів та їх визначень (стаття 1) не містить тлумачення категорії "фахова передвища освіта". Іншими словами, законодавець не лише не наводить визначення відповідної категорії, ф й не формулює мети фахової передвищої освіти. Для порівняння: Закон України "Про вищу освіту" містить визначення категорії "вища освіта" (стаття 1); Закон України "Про загальну середню освіту" наводить тлумачення дефініції "Загальна середня освіта" (стаття 3); Закон України "Про професійну (професійно-технічну) освіту" формулює визначення Професійної (професійно-технічної) освіти (стаття 3). Відсутність закріпленого на рівні інституційної норми визначення категорії фахової передвищої освіти, з одного боку, ускладнює сприйняття змісту відповідної категорії з боку суспільства, а з іншого — майже унеможливує формування державної політики за відповідним напрямом впливу держави. Пропонуємо доповнити норми Закону України "Про фахову передвищу освіту" визначенням фахової передвищої освіти. Відповідне тлумачення може мати таку форму: фахова передвища освіта є результатом засвоєння особистістю такого рівня знань, умінь і практичних навичок, а також формування комунікаційних здібностей та рівня відповідальності, які за складністю свого формування знаходяться між компетенціями професійної (професійно-технічної) та вищої освіти. Сформульоване нами тлумачення може бути доповнено за рахунок наведеної у статті 16 Закону України "Про освіту", норми щодо спрямування передвищої освіти, а саме "фахова передвища освіта спрямована на формування та розвиток освітньої кваліфікації, що підтверджує здатність особи до вико-

нання типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, пов'язаних з виконанням виробничих завдань підвищеної складності та/або здійсненням обмежених управлінських функцій, що характеризуються певною невизначеністю умов та потребують застосування положень і методів відповідної науки, і завершується здобуттям відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації" [16].

2. Пропонуємо розглянути можливість зменшення обсягів державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою з одночасним підвищенням обсягів державного замовлення на підготовку фахівців у межах системи передвищої освіти. Відповідна пропозиція може бути реалізована у межах фінансово-економічного механізму державного управління розвитком освіти. Іншими словами ми пропонуємо перерозподілити державні кошти з підготовки фахівців на користь системи передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти. Така наша пропозиція цілком корелюється зі змістом одного із завдань Кабінету Міністрів України щодо збільшення відсотку тих випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які обирають продовження навчання за межами закладів вищої освіти. За планами Кабінету Міністрів України через 5-ть років 45% випускників загальноосвітніх навчальних закладів повинні обирати передвищу та професійну освіту у якості основної траєкторії розвитку свого трудового потенціалу [22]. Для порівняння, на цей час відповідна частка дорівнює лише 20%. Такий перерозподіл випускників загальноосвітніх навчальних закладів між системами передвищої та професійної (професійно-технічної), з одного боку, та системою вищої освіти, з іншого боку, негативно відбивається на якості вищої освіти. Слід розуміти, що так звана масовізація вищої освіти не лише не сприяє підвищенню якості підготовки фахівців, а й негативно позначається на розвитку системам передвищої та професійної (професійно-технічної), а й відповідно на темпах розвитку трудового потенціалу країни [23]. Попри всі переваги від збільшення частки осіб з вищою освітою у державі, слід розуміти той факт, що суспільство, так само як й соціально-економічна система України, не готово до прийняття існуючих практик (тенденцій) з переходом до всезагальної вищої освіти (досвід Японії). У межах більшості з світових культур вища освіта сприймається на рівні елітарної, тобто такої, яка, з одного боку, свідчить про неабиякий рівень духовного, культурного та професійного розвитку особистості, а з іншого — гарантує високу якість її трудового потенціалу.

3. Пропонуємо розглянути можливість підвищення вимог до тих осіб, які мають намір вступити до ЗВО на освітню програму бакалаврського рівня. Відповідна пропозиція може бути реалізована у межах нормативно-правового та адміністративно-організаційного механізмів державного управління розвитком освіти. Серед доступних за формою та не затратних за ресурсами інструментів реалізації суб'єктами державного управління своїх функцій у галузі освіти (вищої освіти), на нашу думку, є: встановлення, принаймні для ЗВО державної форми власності, норми щодо мінімального прохідного конкурсного балу (мінімального балу, який надає можливість абітурієнту бути рекомендованим до зарахування) для вступу до ЗВО за кожною із спеціаль-

ностей (мінімальне значення конкурсного балу повинна визначати держава, а не кожен окремий ЗВО. За цим напрямом, на нашу думку, дискусія може точитися лише навколо питання доцільності розповсюдження цієї норми на ЗВО недержавної форми власності); зменшення кількості заяв які абітурієнт може подати на місця державного замовлення до двох з обов'язковим прив'язуванням до однієї спеціальності, а на місця за контрактною формою навчання — до п'яти без забор'язань щодо кількостей спеціальностей (використання цього інструменту сприятиме руйнуванню механізму так званого гарантованого вступу до ЗВО). Реалізація цього напрямку, з одного боку, сприятиме підвищенню якості вищої освіти (до ЗВО матимуть можливість вступити лише найбільш підготовлені абітурієнти), а з іншого боку — позитивно відіб'ється на популяризації фахової перед вищої освіти.

4. Пропонуємо розглянути можливість підвищення рівня пропагування передвищої освіти на рівні реальної та доступної альтернативи по відношенню до вищої освіти. Відповідна пропозиція може бути реалізована у межах політичного та інформаційного механізмів державного управління розвитком освіти. У якості інструментарію реалізації цього напрямку пропонуємо розглянути можливість розробки стратегії розвитку передвищої освіти та прийняття державної програми з її розвитку. Розвиток передвищої освіти, не лише сприятиме підвищенню якості вищої освіти, перш за все за рахунок перерозподілу абітурієнтів з недостатнім для вступу до ЗВО конкурсним балом на користь закладів фахової передвищої освіти (система вищої освіти буде захищена від осіб, які демонструють за результатами зовнішнього незалежного оцінювання недостатній рівень своєї підготовки), а й позитивно відіб'ється на розвитку економіки країни. На підтримку останньої тези, та вищесформульованої пропозиції в цілому, вважаємо за доцільне звернути увагу на той факт, що в середньому по країнах Європейського Союзу 40% випускників загальноосвітніх навчальних закладів продовжують навчання за межами системи вищої освіти (обирають місцем навчання ті заклади освіти, які після закінчення навчання не присуджують кваліфікації так званого університетського рівня, а саме — заклади професійної (професійно-технічної) освіти та заклади професійної (професійно-технічної) освіти). Для порівняння, в Україні відповідна частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів дорівнює лише 20% [24]. Для підтвердження обгрунтованої нами можливості (необхідності) використання потенціалів передвищої освіти на рівні одного з інструментів забезпечення якості вищої освіти вважаємо за необхідне конкретизувати наведену вище статистику для Фінляндії, адже освітня реформа саме цієї країни була визнана найуспішнішою у Європейському Союзі. Понад 70% випускників загальноосвітніх навчальних закладів Фінляндії продовжують навчання за межами системи вищої освіти. До речі, такий саме відсоток обраховано для Чехії, Хорватії та Австрії. Цілком очевидно, за такої умови до ЗВО поступають лише найбільш підготовлені випускники загальноосвітніх навчальних закладів.

5. З огляду на факт певної тотожності змісту компонентностей кваліфікаційних рівнів фахового молодшо-

го бакалавра та молодшого бакалавра пропонуємо ініціювати дискусію навколо перегляду відповідних норм. Предметом обговорення на нашу думку може стати доцільність існування такого ступеня вищої освіти, як "молодший бакалавр". Підготовка фахівців на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти, з одного боку, не затребувана ринком праці, а з іншого — не є популярним напрямом у розвитку трудових можливостей з боку здобувачів освіти. Очікувано, що вилучення ступеня вищої освіти "молодший бакалавр" з переліку рівнів вищої освіти сприятиме підвищенню якості освітньої діяльності ЗВО та якості вищої освіти загалом. Таке підвищення якості відбудеться передусім за рахунок перерозподілу випускників загальноосвітніх навчальних закладів які продемонстрували недостатній рівень своєї підготовки під час зовнішнього незалежного тестування на користь закладів перед вищої освіти. Іншими словами, такі випускники не матимуть можливості вступати до ЗВО на програми початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти у зв'язку з їх відсутністю. До речі, така наша пропозиція не суперечить діючим в Європейському Союзі нормам класифікації кваліфікаційних рівнів "European Qualification Framework" (EQF) [25]. Ця система класифікації взагалі не передбачає існування декількох різновидів бакалаврського ступеня (фахового молодшого бакалавра, молодшого бакалавра, бакалавра) та встановлює можливість здобуття кваліфікаційного рівня "бакалавр" виключно на шостому рівні Європейської рамки кваліфікацій (EQF). Для п'ятого рівня EQF передбачає отримання не бакалаврського ступеня, а лише так званого базового ступеня (Foundation Degree). Умовна вага такого ступеня у Великобританії оцінюється у 2/3 від умовної ваги бакалаврського ступеню. Наявність базового ступеню у особи надає їй можливість приєднатись до навчання на останньому році підготовки бакалаврів у системі вищої освіти. Виключення ступеня "молодший бакалавр" з переліку ступенів вищої освіти дозволить системі вищої освіти, з одного боку, уникнути небезпеки дублювання функцій системами передвищої освіти, а з іншого — наблизитись до свого історично обумовленого місця та ролі у суспільному розвитку.

Вищесформульовані узагальнення та висновки не вичерпують змісту проблематики місця та ролі передвищої освіти у забезпеченні якості вищої освіти, а отже, можуть бути доповнені (уточнені) під час подальших наукових пошуків. Найбільш перспективними з можливих напрямів в організації подальших наукових досліджень є ті з них, фокус наукової уваги яких зосереджено на питаннях залежності якості вищої освіти від ефективності функціонування систем професійної (професійно-технічної) та загальної середньої освіти. Крім того, на додаткову увагу вчених потребують питання формування та реалізації державної політики щодо розвитку передвищої освіти на рівні альтернативи по відношенню до вищої освіти.

Література:

1. Пояснювальна записка до проєкту Закону України "Про фахову передвищу освіту". Законопрєкти. Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65599

2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021—2031 роки: проєкт. Громадське обговорення проєкту Стратегії розвитку вищої освіти України: новини від 25.09.2020. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

3. Ажажа М.А. Структурно-функціональні особливості державного управління модернізаційними процесами у сфері вищої освіти. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, ерія: Державне управління. 2018. №6. С. 16—20.

4. Мороз В.М., Садковий В.П., Бабаєв В.М., Мороз С.А. Онлайн опитування студентів у системі забезпечення якості вищої освіти. Інформаційні технології та засоби навчання. 2018. № 6. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415>

5. Белова Л.О., Бульба В.Г., Поступна О.В. Стан і проблеми здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні: експертне оцінювання. Теорія та практика державного управління. 2018. Вип. 2 (61). URL: http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-2/doc/1/1_1.pdf

6. Мороз С.А., Мороз В.М., Домбровська С.М. Французька модель підготовки науково-педагогічних кадрів: особливості розбудови та перспективи використання для розвитку трудового потенціалу вітчизняних ВНЗ. Вісник НУЦЗУ (Серія "Державне управління"). 2016. Вип. 1 (4). С. 213—222.

7. Карамішев Д.В. Стратегічні орієнтири розвитку моніторингу освітньої діяльності закладів вищої освіти як складової системи управління якістю. Актуальні проблеми державного управління. 2019. № 2 (56). С. 8—19.

8. Мороз В.М., Мороз С.А. Порядок та умови вступу до докторантури як елемент правового механізму державного управління якістю підготовки фахівців на науковому рівні вищої освіти. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. № 3. С. 127—134.

9. Садковий В.П. Удосконалення державних механізмів управління якістю вищої освіти України. Державне будівництво. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_10

10. Семенець-Орлової І.А. Державне управління освітніми змінами в Україні: теоретичні засади: монографія. К.: ЮСТОН. 2018. 420 с.

11. Шевченко С.О. Державне управління інтернаціоналізацією вищої освіти в Україні: сутність, зміст та напрямки реалізації. East Journal of Security Studies. 2018. Vol. 3. URL: <http://reposit.sc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/10971>

12. Мороз С.А., Мороз В.М. Підвищення якості трудового потенціалу вітчизняних ВНЗ в контексті змісту механізмів міжнародної співпраці. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць НТУ "ХПІ". 2015. Вип. 43 (47). С. 100—112.

13. Мороз С.А., Бука І.С., Бука С.А., Мороз В.М. Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Ака-

демії, Латвія). Вісник НУЦЗУ (Серія "Державне управління"). 2018. Вип. 2 (9). С. 282—295.

14. Мороз С.А. Державне управління якістю вищої освіти в контексті норм міжнародних стандартів якості: принцип процесного підходу. Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід: Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 27 жовтня 2017 р. Одеса, 2017. С. 365—366.

15. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII. Офіційний вісник України. 2017. № 78. Ст. 2392.

16. Національна рамка кваліфікацій. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 "Про затвердження Національної рамки кваліфікацій". Офіційний вісник України. 2012. № 101. Ст. 3700.

17. Про фахову передвищу освіту. Закон України від 06.06.2019 р. № 2745-VIII. Офіційний вісник України. 2019. № 54. С. 7.

18. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 63. С. 7.

19. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187. Офіційний вісник України. 2016. № 7. С. 23.

20. Веремчук А.П. Українська педагогіка 1920-х років: Г.Ф. Гринько. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2012. Вип. 42. С. 186—191.

21. Антонюк Т. Особливості розвитку вищої освіти в Україні в 1920-х — 1930-х роках ХХ ст. Українознавчий альманах. 2012. Вип. 8. С. 198—201.

22. Професійна освіта повинна стати частиною освіти дорослих для перекваліфікації та здобуття нових спеціальностей. Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України, опубліковано: новини від 08.11.2019. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/profesijna-osvita-povinna-stati-chastinoyu-osviti-doroslih-dlya-perekvalifikaciyi-ta-zdobuttya-novih-specialnostej>

23. Мороз В.М. Мотиваційний механізм стимулювання трудової активності: державно-управлінський аспект: монографія. Х.: С.А.М., 2012. 408 с.

24. Престиж професійної освіти — виклик для МОН. Новини від 13.06.2017. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-06-13-prestizh-profesijnoyi-osviti-viklik-dlya-mon-adzhe-tilki-20-ukrayinskix-vipusknikiv-jdut-u-ptnz>

25. The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility. (European Union). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. 32 p.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Professional Higher Education", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65599 (Accessed 10 Dec 2020).

2. Ministry of Education and Science of Ukraine (2020), "Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021—2031: a project. Public discussion of

the draft Strategy for the development of higher education in Ukraine", available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (Accessed 10 Dec 2020).

3. Ajazha, M.A. (2018), "Structural and functional features of state management of modernization processes in the field of higher education", Scientific notes of Tavriya National University named after VI Vernadsky, Series: Public Administration, vol. 6, pp. 16—20.

4. Moroz, V.M. Sadkovy, V.P. Babayev, V.M. and Moroz, S.A. (2018), "Online survey of students in the quality assurance system of higher education", Information technologies and teaching aids, vol. 6, available at: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2415> (Accessed 10 Dec 2020).

5. Belova, L.O. Bulba, V.G. and Postupna, O.V. (2018), "Status and problems of quality management of education and educational activities in Ukraine: expert assessment", Theory and practice of public administration, vol. 2 (61), available at: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-2/doc/1/1_1.pdf (Accessed 10 Dec 2020).

6. Moroz, S.A. Moroz, V.M. and Dombrovskaya, S.M. (2016), "The French model of training of scientific and pedagogical staff: features of development and prospects of use for development of labor potential of domestic high schools", Bulletin of NUTSZU (Series "Public Administration"), vol. 1 (4), pp. 213—222.

7. Karamishev, D.V. (2019), "Strategic guidelines for the development of monitoring the educational activities of higher education institutions as part of the quality management system", Actual problems of public administration, vol. 2 (56), pp. 8—19.

8. Moroz, V.M., and Moroz, S.A. (2015), "The procedure and conditions for admission to doctoral studies as an element of the legal mechanism of state management of the quality of training at the scientific level of higher education", Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 3, pp. 127—134.

9. Sadkovy, V.P. (2014), "Improving state mechanisms for quality management of higher education in Ukraine", State building, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_10 (Accessed 10 Dec 2020).

10. Semenets-Orlova, I.A. (2014), Derzhavne upravlinnia osvitynimy zminyamy v Ukraini: teoretychni zasady [State management of educational changes in Ukraine: theoretical principles], EUSTON, Kyiv, Ukraine.

11. Shevchenko, S.O. (2018), "State management of internationalization of higher education in Ukraine: essence, content and directions of implementation", East Journal of Security Studies, vol. 3, available at: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/10971> (Accessed 10 Dec 2020).

12. Moroz, S.A. and Moroz, V.M. (2015), "The procedure and conditions for admission to doctoral studies as an element of the legal mechanism of state management of the quality of training at the scientific level of higher education", Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 3, pp. 127—134.

13. Moroz, S.A. Buka, I.S. Buka, S.A. and Moroz, V.M. (2018), "Assessment of the quality of higher education by students as an element of the system of state control over the quality of educational services provided by higher

education institutions (on the example of a survey of students of the Baltic International Academy, Latvia)", Bulletin of NUTSZU (Series "Public Administration"), vol. 2 (9), pp. 282—295.

14. Moroz, S.A. (2017), "Public quality management of higher education in the context of international quality standards: the principle of process approach", Reformuvannya publichnoho upravlinnia ta administruvannya: teoriia, praktyka, mizhnarodnyj dosvid: Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu [Public administration and administration reform: theory, practice, international experience: All-Ukrainian. scientific-practical conf. for international. Participation], Odesa, Ukraine, October 27, pp. 365—366.

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), Law of Ukraine "About education", Official Gazette of Ukraine, vol. 78.

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "National Qualifications Framework (2012). Annex to the Resolution of the of November 23, 2011 № 1341 "On Approval of the National Qualifications Framework", Official Gazette of Ukraine, vol. 101.

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Law of Ukraine "About professional higher education", Official Gazette of Ukraine, vol. 4.

18. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law of Ukraine "About higher education", Official Gazette of Ukraine, vol. 63.

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "Licensing conditions for educational activities", Official Gazette of Ukraine, vol. 7.

20. Veremchuk, A.P. (2012), "Ukrainian pedagogy of the 1920s: GF Grinko", Psychological and pedagogical problems of rural school, vol. 42, pp. 198—201.

21. Antonyuk, T. (2012), "Features of the development of higher education in Ukraine in the 20s — 30s of the twentieth century", Ukrainian Studies Almanac, vol. 8, pp. 198—201.

22. Department of Information and Communication of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "Vocational education should be part of adult education for retraining and acquiring new specialties", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/profesijna-osvita-povinna-stati-chastinoyu-osviti-doroslih-dlya-perекvalifikaciyi-ta-zdobuttya-novih-specialnostej> (Accessed 10 Dec 2020).

23. Moroz, V.M. (2012), Motyvatsijnyj mekhanizm stymulivannia trudovoi aktyvnosti: derzhavno-upravlins'kyj aspekt [Motivational mechanism of stimulation of labor activity: state-administrative aspect], S.A.M, Kharkiv, Ukraine.

24. Ministry of Education and Science of Ukraine (2017), "The prestige of vocational education is a challenge for the Ministry of Education and Science", available at: <https://mon.gov.ua/en/news/usi-novivni-novini-2017-06-13-prestizh-profesijnoyi-osviti-viklik-dlya-mon-adzhe-tilki-20-ukrayinskix-vipusknikiv-jdut-u-ptnz> (Accessed 10 Dec 2020).

25. European Union (2018), The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2020 р.